

i.
53.

IB

(23) 1

BOUWSTOFFEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDERS

IN DEN

MALEISCHEN ARCHIPEL.

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT

DOOR

P. A. TIELE.

1/12-'24

Eerste Deel.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF
1886.

Ed. Achtbare wijze ende zeer voorsienige Heere, in voorspoedige regeeringe lange te ghesparen. Vant tcasteel Henricus in Solor desen ¹ A° 1614.

Uwel E. dienaer

A. VAN DER VELDE.

B.

(Brief van Adriaen van de Velde aan Pt. Both, in d.
1 Mei 1614).

E. Achtbare, Wijse ende seer Voorsienige Heer

Veel menschen door ambitie ende eergiericheyt geport, verheffen ende exalteren eenige saecken tot inden hemel tegens haer eygen gemoet om door sulcx haer daden ende naem groot te maecken, abuserende alsoo hare ouerhooffden ende meesters die, ingevalle zij vande rechte waerheyt onderricht waren, soudén connen ordre ramen waer mede den vervallen staet van een gemeente soude werden opgerecht; men behoort daer inne gelijk te wesen den wijsen ende wel beduchten Chirurgijn, die als hem eenige patienten werden voorgebracht hare quetsuren sal seer swaer ende groot achten, op dat ingevalle den patient daer aff come te steruen hij egeene schande en behale, ende soo verre hem geneest, sijn eere des te grooter sij. Desgelijcx int conquesteren van nieuwe plaetsen en salmen de selue eer men volcomelijcken van den staet is onderricht nyet te seer verheffen, opdat men daer naer egeen schande en behaelt als dat daer naer nyet soo breet vuyt en valt als wel is gemeent, ende indien meerder oft alsulcx is als int beginsel wert voorgedragen, is de eere vanden conquestuer meerder, ende sijn de gene die inde regeringe werden gelaten vrij van alle calumnien, dat yet wat duer haer onachtsaemheyt oft weynich vigilantie soudén veroorsaect wesen. Wel is warachtich dat geduerende de residentie der Portugesen in Solor de selue is geweest een weeldige, wellustige ende rijke plaetse,

¹ Opengelaten. De brief werd te gelijk met den volgenden den 9 Juni 1614 door Both ontvangen „met de jonke van Chinceu”.

maer de redenen van alsulcx sijn dat alhier in vrede saten, vrijelijcken genietende den Tymorschen handel, dat nu geheelijck is verandert, doort innemen ende veroueren van t' casteel ende d'oorlogen die alle ruïne ende destructie met haer brengen, daer beneffens dat een ijgelijcken liberteyt ende vrijheyt hadde om voor haer particulier te handelen ende negotieren, het welcke, soo lange de Mayores oft Bewinthebberen de Indische saecken bij der hant hebben, den Hollanderen oft den natien met haer woonende nyet en can oft mach worden toegelaten, waeromme de plaetsen die alhier in deze Indies van ons werden geconquesteert moeten vergaen ende declineren.

Solor en heeft van hem selven egeene vruchten oft en vallen aldaer egeene proffijten, maer soude in tijde van vrede hem connen voeden van nootelicheden. Is oock bequaem tot den Tymorschen handel soo om de gelegentheyte van goede reeden als gesonde locht, dat op Tymor nyet en is als hier naer sal seggen. Tot welcken eynde oock vanden Portugesen is beset ende gefortificeert geweest, hebben alhier ouer de tseuentich jaren haer residentie gehadt soo dat hare gemeente seer groote was ende vermenichfuldicht, d'eene hem generende met op Tymor te negotieren, d'andere met sijn hantwerck ende manufacture, andre met victualie ende viures vanden omliggenden plaetsen, als Inde, ¹, Chicka ², Baiou ³, Galiou ⁴ ende meer andere aen te brengen, dat nu geheel anders is, want de sware onkosten die de heeren Meesters doen en laten nyet toe dat yemant voor sijn particulier traffijcke doet; sijn oock hier weynige inde Compangies dienste die met hare gagien haer onderhouden sonder dat yet vorders trachten, en mach om egeenderhande redenen worden geconsenteert dat die gene die voor haer particulier inde nieuwe geconquesteerde plaetsen de traffijcke voor desen hebben gedaen, blijuen wonen oft resideren, want als haer sien berooft van weluaert ende neeringe, vermindert haer genegentheyte tot die daer aff oorsaecke sijn, ende door jalousie ende ompatience soecken alles te ruineren ende d'onderste bouen te keeren. Want is Godt betert de liefde inden mensche soo vercout

1 Ende.

2 Denkelijk Sika aan de Zuidkust van Flores.

3 Pagua of Paga aan dezelfde kust?

4 Zie hiervóór bl. 19 aant.

Lembata

dat den eenen den anderen nyet en bemint om dat sij menschen sijn maer om tproffijt ende weluaren dat van haer verhopen ende verwachten.

Dit is in teorte den voorleden staet van Solor. Den tegenwoordigen can uwe E. vuyt mijn vorige schrijuen met 't schip de Hope aen uwe E. gedirigeert als vuyt desen verstaen, met tgene tot die tijt alhier was gepasseert. Sal nu vorders verhaelen tgene sedert is voor-gevallen.

Den 8 Aprillis passato is t'jacht de Halue Maen voor t' Casteel gearrineert geladen met ontrent tachentich baren sandelhout, vuyt twelcke verstaen t ouerlijden van Jan Gijsbertssz. de Vrye Oppercoopman die in Batomian ¹ den 14en Januarij is gestoruen. Het was een goet trou jonckman waer aen de Compangie veel verloren heeft, als die nu door experientie ervaren was inden Tymorschen handel, waer aen nyet weynich en is gelegen; hier is nu tegenwoordich sijn plaetse bewarende volgens d instructie vanden Commandeur Schot sa: Crijn Jacopssz. van Raemburch, ondercoopman, vuytgevaren met t schip Patane, tot naerder ordre van uwe E. oft hij de plaetse vanden voorsz. de Vrije sa: sal becleeden, oft dat eenen anderen van uwe E. tot dien eynde hier sal worden gesonden. Hij is een cloeck ende oprecht jonckman die zonder twijffel de Compangie trachten sal te dienen met goeden ijver.

Naer t ouerlijden van den voorsz. de Vrye is Melis Andriessz. schipper bij de assistenten aldaer present sijnde bij resolutie geautoriseert om de negotie bijder hant te nemen, alsoo nyemant bequamer daer en was, om dat d' oncosten tot die voyagie nyet te vergeeffs en souden wesen, die in de plaetse van Batomian alleenlijk heeft becomen ouer de hondert dertich baren houts ende soude noch wel hondert baren meer hebben connen handelen met d' selue oncosten ende tollén, die by faulte van fustagie moste laten, tot groote schade vande Compagnie, waeromme hoochnoodich jachten herwaerts dienen gesonden.

Int wederkeeren met den geladen last in Coupan veruerschende, als de Portugesen gemeenlijk plachten te doen, is de galiotte, alhier

¹ Batoemian, kampong aan de Zuidkust van Timor. Zie verder in dezen brief en Valentijn, III 2 p. 122.

verouert, door onweder van sijn touwen tegens den wal gespilt, toch het hout meest gesalueert; t' volck is oock al gebercht ende veel goets, om twelcke te halen de jacht de Halue Maen van alhier weder is affgeveerdicht, mede om een joneke nieu vuyt China geomen, die in Mena ¹ is handelende, voor 't casteel te brengen. Volgens uwe E. ordre heeft de voorsz. schipper mede gebracht de joneke van Chinceau die in Amenaban in Tymor was geloopen sonder Solor aengedaen te hebben, contrarie uwe E. pasporte. Hadde den tol aen den Coninck al beginnen te betalen; dan nyettegenstaende heeft hem doen vertrecken ende alhier doen comen sonder hem beschadicht te hebben.

Ick hadde gehoopt Sr. de Vrye sa: uwe E. soude hebben ten vollen geaduiseert van den Tymorschen staet, als die bij experientie daer aff de beste kennisse hadde, dan alsoo Godt hem heeft gehaelt ende van alle dese aertssche traualien ende moyten verlost sal uwe E. aduiseren tgene door rapporten van andere heb verstaen, ende eensdeels seluer gesien, op dat daer bij uwe E. mach diffinitie arrest genomen worden streckende tot welstant van dien handel. Ick sal beginnen vande noortsijde ende eerst van Mena, die wel een vande machtichste coningen op Tymor is. Plachten aldaer jaerlijcx gehandelt te worden 20 baren houts. Is een out, gierich, begeerlijk mensche die met alle natien soeckt te handelen om tmeeste proffijt te mogen krijgen. Hebbe wel instantelijcken aengehouden dat met ons soude een vast contract maecken van met egeene natien te contracteren als met den Hollanderen; alleen dan en wilde in egeenderhande manieren daertoe verstaen, seggende dat sijn hout ende reede voor alle natien waren. De Portugijsen hebben voor desen menichmalen, als eenige vreemde daer handelden, een armade hier in Solor toegemaect ende deselue met gewelt genomen, hare goederen voor goeden prijs aenslaende, ende en heeft de voorsz. Coninck nyet te min haer noyt egeenen handel geweygert, alsoo dat daer inne egeen swaricheyt en is. De Portugesen hebben gemainteneert dit hare prerogative te wesen, die ons nu oock toecomt, alsoo wy nu meesters sijn van Solor ende 't casteel. Den Coninck van Asson, oock aende noortsijde, heeft ons beloofd met egeene natien ter weerelt te handelen

1 Kampong op de Noordkust van Timor. Zie verder in dezen brief.

als met den Hollanderen en is soo machtich nyet als dien van Mena, en vallen daer jaerlijcx oock maer ontrent hondert baren houts. Ligt noch aen die zijde een plaetse genaemt Siluan, die oock met ons in accort getreden zijn, ende vastelijck belooft met niemanden eenige correspondentie te houden. Plachten de Portugesen daer ouer het ander jaer te comen ende tzeitich oft tseuentich baren houts te verhandelen. Dese sijn de principale plaetsen aen die sijde, dan noch eenige andere cleyne waer alle 2 ofte 3 jaren in passant soude connen aengeloopen worden, soo om thout als was, dat aldaer oock valt.

In Batomian, gelegen aende suytsijde, alwaer dese reyse thout is gehandelt, sijn twee Coningen, te weten den eenen van Amenato dat den machtichsten is, ende den anderen van Amenisse, de weleke beyden hebben belooft met niemanden als den Hollanderen in commercie te treden; hier soude op sommige jaren wel 250 baren houts connen werden gehandelt, maer s'jaerlijcx wel altijd 200 baren. Is een ongesonde plaetse voor vreemdelingen alsoo de Portugesen verklaren dickwils een geheel scheepsvolk daer is gestorven, ende de schepen ende goederen tegens den wal gedreven ende verloren ge-gaen, gelijk nu Godt betert de onse oock hebben bevonden; den coopman ende 2 assistenten sijn ouerleden met den schipper Jan Franssz; d'andere sijn sieck hier gecomen, alsoo dat nyemant vrij en is gegaen die aen lant heeft gelegen.

Ameneban, ook aende suytsijde, plachte jaerlijcx te leueren 150 baren houts, somtijts min somtijts meer. Is dien Coninck de wete-gedaen, als de joncke van Chinceau van daer worde gehaelt, dat voortaan met niemanden als den Hollanderen en sal vermogen te negotieren, waertoe gewillich was, als men hem van nootelicheden prouideerde, dat hem is toegeseyt. Liggen noch verscheyden andere plaetsen aende suytsijde, als Soway, Suriy ende andere, daer de Portugesen ouer tanderde jaer plachten te comen, alsdan vercrijgende in yegelijcke van de plaetse 60 oft 70 baren houts.

Coupan, oock aende zuysijde gelegen, alwaer de Portugesen voorgenomen hadden een fort op te werpen, met consent vandien Coninck, is een gesonde ende bequame plaetse abundant van alle lijffneringe. Hadde oock dien Coninck belooft Christen te worden met alle zijn volck; soude tselue bijde Portugesen 't voorleden jaer in twerck ge-

stelt geweest hebben, gelijk sonder twijffel uwe E. vuyt den Com-mandeur Schodt sa: wel hebt verstaen, die van opinie was dat men aldaer behoorde een fort te maecken ende Solor te verlaten, alsoo tselue naerder is gelegen om den vreemden natien van Tymor te weeren. Wel is waer de selue plaetse naerder is, maer en is om verscheyden redenen tselue tegenwoordich nyet geraten, want in Solor, als nu werde verlaten, soude wel ten propooste den verdreuen van alhier plaetse gegeven worden om wederomme haer macht te vergaderen ende ons in Tymor de oorloge aen te doen, ende soude dese inwoonderen haer tot eenen roof ende proye werden gelaten, hetwelck onse goede renommé geheel soude verminderen, dat men den natien die ons behulpich sijn geweest om den Portugijsen te verdrijven alsoo abandonneerde. Is hoochnoodich de selue Portugesen eerst vuyt alle dese eylanden van Solor werden gedreuen, want den staet van eene republike nyet wel en is verseeckert, die eenige machtige nabueren heeft, die jalours sijn van hare welvaart. En is aldaer in Coupan oock geen gelegentheyte van reede oft hauens, maer een opene zee, alsoo dat de schepen altijt in perijckel sijn van met onweder haer te verliesen, dat men in die quartieren heel subiect is, besonder met het ooste monson. Sulcx dat alsoo gevouchlijck(er) van Solor, daer nu een vaste plaetse hebben ende goede is voor schepen, de vreemde connen geweert worden als van Coupan, waer met groote costen eenige sterckte weder soude moeten worden gemaect, oft ten ware men voor t'eerste beyde de plaetsen beset hielde, waer toe een groote macht soude moeten gehouden worden, die de proffijten vant sandelenhout nyet wel en souden connen affwerpen.

Alle dese Coningen, nyettegenstaende de Portugesen daer soo lange hebben gefrequenteert, sijn heydenen, die van Godt oft religie nyet en weten, dat een beclaechlijke saecke is. Alleenlijck den Coninck van Coupan heeft weynich kennisse van de Christelijke religie, waeromme, om dat geen occasie en soude worden voorbijgegaen waermede de saecken vande religie eenichsints souden connen worden gevoordert, is bij ons geresolueert dat Mathijs vanden Broeck, predicant alhier van uwe E. gesonden, derwaerts met 't jacht d' Halue Maen soude gaen, alsoo hij tselue instantelijck versochte, ouermits alhier in Solor nyet oft weynich en conde worden vuytgerecht, doordien meest alle de Christenen hier tegens ons hebben geleuanteert, met

de compste van Francisco Fernandes, Cap. lau¹ geweest zijnde, die noch eenen paep heeft mede gebrocht ende hem met den anderen op Larentuycka vervoecht. Ick hoope met Godes hulpe dat aldaer eenige vruchten sal doen indien met sachtmoedicheyt ende behoorlijke middelen daer inne procedeert, maer niet met superstitie, daertoe van natueren heel is geinclineert, ende alsoo bynaest onbequaem om onder soo rouwe ende robuste volkeren te werden gesonden.

Resteert nu van Solor. Is alhier tsedert mijn laetst schrijven gearrueert Franciscus Fernandes Cap. lau geweest zijnde, met wiens comste de resterende Christenen die dus lange onse vrienden zijn geweest, tegens ons oock hebben gelevanteert ende opgeworpen; oock Don Cosmo ende die van Numba², daer mede oock een contract van vrede hadden gemaect, vuytstroyende veel rumoeren vande geweldige armada die in Malacca wert toegemaect, om daerdoor de resterende inwoonderen van ons aff te trecken, ende alsoo te benouwen. Dan blyuen de Mooren noch alle met ons houdende, daer weynich op is te vertrouwen, ouermits haer regeringe populier ende nyet monarchiael en is. Zijn vijf plaetsen, ierst den Kissil Partani met de steden van Adenare ende Cherebite, bestaende in vier hondert huysgesinnen; noch Lamakera bestaende in twee hondert huisgesinnen, Lamala 250 huisgesinnen, Touron tzeitich huysgesinnen, ende Ratololy met eenige cleyne dorpen opt geberchte achter t'Casteel gelegen; staen van outs onder den Coninck van Ternaten maer werden geregeert van hare Sangagys, die egeen gebiet en hebben maer nyet anders als hoofden vande gemeenten en zyn, ende alsoo niet en vermogen als tgene die gemeynte belieft, zulex dat hare regeringe bij naest een Anarchie gelyct, dat den miserabelsten staet is van een gemeente oft republike. Is noodich dat de voorsz. Francisco Fernandes ende d'andere van Larentacka met de 2 papen, met macht als voor gesegt hebbe, in tijts werden verdreuen eer hem den brant wijder ontsteect ende hare macht door lanckheyt des tijts vermeerdert, want soudens anderssints den handel van Tymor in groot peryckel van haer connen gebracht, ende de victorie van t'veroueren

1 Capitan laet, bevelhebber ter zee.

2 Zie den vorigen brief.

van Solor voor de meesters vruchteloos ende dese quartieren installich gemaect werden indien men haer op Larentuycka laet nestelen. Wel is waer dat de quartieren werden installich gemaect ende de victorien vruchteloos sijn als de inwoonderen werden verdreuen, van welke opinie den Com. Schodt sa. was, maer dat verstaet hem vande natureele ende inboorlingen, ende nyet vande vreemdelingen ende principale hoofden die de gemeenten tot alles quaets instigeren ende het gebiet hebben als de Portugesen hier deden. Ick hadde den Com. Schodt sa: hier toe gaerne int beginsel gepersuadeert, maer was te licht geloouende den Castiliaen, die met giften was gecorrumpeert vande Portugesen, als in mijn vorige schrijuen gesegt hebbe.

Den Coninck van Macasser heeft eenige jaeren geduirende van dese eylanden getrocken ende genooten seecker tol oft tribuyt met hulpe vanden Portugesen nyet tegenstaende deselue altyts van outs onder den Coninck van Ternaten hebben gestaen. Geduirende de belegeringe quamen alhier wel 32 Macassers corcorren om dyen te eyschen, dan worde haer tselue bij den Comm. Schodt sa. verboden. Ick hebbe sedert aen hem geschreuen dat d'intentie oft voornemen vande Hollanderen nyet en is eenige onderdanen van hem te diuerteren oft van sijn gehoorsaemheyt aff te trecken, maer dat als vrienden ende geallieerden vanden Coninck van Ternate nyet anders en vermochten als de selue weder onder hem te brengen, dan en hebbe tot noch toe egeen antwoorde. Ick duchte dat met hulpe vanden Portugesen sal trachten den seluen thol met geweld te innen, daeromme uwe E. gelieuen sal te aduiseren hoe wij ons daer inne sullen hebben te dragen, te weten deselue Solorsche inwoonderen tegens hem behulpich te wesen oft hem dien paysivel te laten genieten, het welck den Coninck van Ternaten ende onse meesters groot ongelijk gedaen waer.

Is oock noodich alhier metten aldereersten seuen oft acht assistenten worden gesonden daer onder eenighe maleysche tolcken, om op Tymor te handelen, alsoo de Portugijsen oft Mestisen, die dus lange hebben gebruyct, beuonden naedeelich ende nyet voordeelich voor ons te wesen, ende derhaluen op hare vrye voeten hebben gestelt, om hier ontrent t' Casteel te mogen bliuen wonen, haer daer generende, oft vuyt dese eylanden te vertrecken, ende hebben het meestendeel voorgenomen naer Macasser te vertrecken. Mede sullen de

Tymorsche beter tonswaerts trecken als ons eygen natie ende egeen vreemde en gebruycken.

Tot den welstant van Solor soude noodich wesen dat Caskens oft andere cleyne copere munte tot gerieff vande schamele gemeente werde ingebracht, dan moet eerst getracht wesen de gene te verdrijven die nu schijnen competituers te zijn, ende dan alles voorderen. Soude met veel moyten ende arbeyt moeten int werck gestelt worden, alsoo de Mooren aen het silveren gelt al verleckert sijn, daeromme voor alsnu daer mede moeten ophouden tot beter gelegentheyth.

De joncke van Chineeau heeft ons veel moyten veroorsaect alsoo seer precijs waren aen hare goederen, tot Bantam dier ingecoect, noch veel begerende te winnen, ende het hout nyet dan tot leegen prijs willende aennemen. Is nochtans om verscheyden consideratien haer geconsenteert eenige 20 oft 25 baren tot 72 realen de bare van 4 picol haer ouer te laten, dan en conden in tgewichte nyet accorderen als de voorsz. van Raemburch tzelue aenden heer Commandeur Coenen breeder is aduiserende.

Is oock hier een Chinees vande voorsz. joncke doot geslagen van een Japonees in dienste vande Compangie sijnde, die welcke daer ouer geapprehendeert sijnde, naer examinatie ende confessie is gesententieert geharquebouseert te worden, dat oock is geexecuteert.

Mijne heere uwe E. sal ter anontueren duncken ick al wat vrijmoediger hebbe gesproocken als wel betaemt, maer mijne schuldige plicht is uwe E. te aduiseren vande waerheyt, ende mijn eere dwingt mij te openbaren tgene van andere qualijck is gerapporteert, Ick wenschte den heer Commandeur Schot sa: wat matiger van dese Solorsche saecken hadde gesproocken; dan sijn ijverige genegentheyth tot des vaderlants ende vereenichde Compangies welstant hebben hem te lichtveerdich doen geloouen de valsche rapporten vanden gene die haer eygen ende anderen, maer nyet des Compangies proffijt sochten; soude oock in voorige schrijven, waer aff duplicaet sende, largo van alles hebben geschreuen, maer ouermits mijne opinie was alhier eer gelegentheyth soude voorvallen als die uwe E. soude connen werden behandicht, hebbe tot nu vuytgesteld.

Uwe E. sal gelieuen alhier oock metten aldereersten te senden eenen barbier met medicamenten oft een wel gestoffeerde kiste alsoo weynige hier gelaten sijn int beginsel vande schepen. Sijn oock beyde

de barbiers ouerleden te weten Mr. Jan Albrechtssz. de Vries ende dien vant jacht in Tymor alsoo dat tegenwoordich seer miserabel sitten sonder barbiers oft medicamenten.

Naer 't schrijuen van desen brief, alsoo den Chinees gereet was om te vertrecken, is alhier gearrueert Jhr. Hans de Hase met 't jacht den Hasewint, die Banda ende Amboyna aengedaen hebbende, van meeninghe is naer Bouton ende Macasser ende dan naer Grecij ende soo voorts naer Bantam te comen. Hadde brieuen gedateert den 28n Meert vanden heer Gouverneur Royael ¹ vuyte Molucques die inhouden den Spanjaert noch nyet en was gecomen, maer voorgenomen hadde int leste van Aprill te comen, meenende onse vlote alsdan soude verstroyt wesen, het welck vuyt eenen ouerlooper hadde verstaen.

Referere mij voorders tot mijn voorige schrijuen, sal desen eyndigen ende den almogenden bidden uwe E.

E. Achtbare wijze ende seer voorsienighe Heere, in voorspoedige regeeringe lange te gesparen. Vuyt 't Casteel Henricus in Solor desen 1en Mey 1614.

Uwe E. dienaar

A. VAN DE VELDE.

C.

(Uit een brief van Crijn van Raemburch, opperkoopman op Solor, aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 13 Augustus 1614).

Resteert nu voorder van Solor, soo veel den tegenwoordigen staet belanght, te weeten dat alhier op seeckere plaetse genaempt Larentuycke haer sijn onthoudende seeckre Portugiesen ende Mestyschen, die ten tijde vant ouergaen vant casteel daer vuyt sijn verdreuen, daer meede den Commandeur Schot za. int eerste een accoort gemaect hadde, dat binnen seeckeren tijt souden vertrecken, welck accoort bij henlieden niet naer gecommen, maer grootelijk is ge-

¹ Laurens Reael, gouverneur der Molukken.